

1 Ciężar dowodu

1.1 Jakie zasady obowiązują w odniesieniu do ciężaru dowodu?

Należy przede wszystkim podkreślić, że we włoskim systemie prawnym dowody są regulowane przez dwie grupy przepisów: przepisy prawa procesowego określono w art. 228 i 229 kodeksu postępowania cywilnego, natomiast przepisy prawa materialnego – w art. 2730–2735 kodeksu cywilnego. Podział na przepisy prawa procesowego i materialnego wynika z obowiązującego w przeszłości systemu prawnego opartego na Kodeksie Napoleona, w którym dominowało przekonanie, że dowody należy rozpatrywać zarówno z perspektywy statycznej, jak i dynamicznej (czysto procesowej). W komentarzu do kodeksu cywilnego (*Relazione al codice civile*) wyjaśniono, zgodnie z powyższym uzasadnieniem, że dowody służą wykonywaniu lub ogólnie rozumianej ochronie praw jednostki i to nie tylko w postępowaniu sądowym, lecz również poza takim postępowaniem oraz zanim zostanie ono wszczęte. Stąd właśnie wynika umiejscowienie dowodów w kodyfikacji praw. Ciężar dowodu reguluje wspomniany wyżej komentarz, a nie kodeks postępowania cywilnego. Rozkład ciężaru dowodu regulują zasadniczo przepisy kodeksu cywilnego, którego art. 2697 stanowi, że „osoby zamierzające dochodzić prawa przed sądem mają obowiązek dowiedzenia faktów na poparcie swojego roszczenia. Strona kwestionująca prawdziwość faktów lub twierdząca, że dochodzone prawo uległo zmianie bądź wygasło, ma obowiązek dowiedzenia faktów na poparcie takich twierdzeń”. Zasady te wymagają zatem od powoda dowiedzenia faktów stanowiących podstawę jego roszczenia, tj. faktów mających rzekome skutki prawne. Pozwany musi natomiast dowieść faktów wyłączających jego odpowiedzialność lub świadczących o tym, że odnośne prawo wygasło bądź uległo zmianie w sposób skutkujący oddaleniem roszczenia powoda. Jeżeli powód nie jest w stanie uzasadnić swojego roszczenia, pozew oddala się bez względu na to, czy pozwany przedstawi argumenty na swoją obronę i dowody je potwierdzające. W art. 2698 kodeksu cywilnego uznaje się za nieważne wszelkie porozumienia mające na celu przeniesienie lub zmianę ciężaru dowodu, odnoszące się do niezbywalnych praw lub w nadmiernym stopniu utrudniające jednej ze stron wykonywanie przysługujących jej praw. Niewystarczające dowody działają na szkodę przedstawiającej je strony (zarówno powoda, jak i pozwanego), która ma obowiązek przedstawić dowody na poparcie lub obalenie faktów, gdyż przedstawienie niewystarczających dowodów uważa się za równoznaczne z brakiem dowodów.

1.2 Czy obowiązują zasady, które wyłączają konieczność dowodzenia niektórych faktów? W jakich przypadkach? Czy możliwe jest przedstawienie dowodu w celu obalenia szczególnego domniemania prawnego?

Art. 115 kodeksu postępowania cywilnego (zmienionego ustawą nr 69 z 2009 r.) pozwala sądowi uznać fakty za udowodnione, niezależnie od dowodu przedstawionego przez stronę, która występuje z roszczeniem, jeżeli strona przeciwna, która stawiała się w sądzie, nie zaprzeczyła wyraźnie takim faktom. Dlatego też, na zasadzie odstępstwa od art. 2697 kodeksu cywilnego, fakt uznaje się za udowodniony, jeżeli strona przeciwna mu niezwłocznie nie zaprzeczyła. Zasada ta nie obowiązuje w przypadku niestawiennictwa: jeżeli pozwany nie stawia się w sądzie, faktów, na które powołuje się powód, nie uznaje się za „niezaprzeczone”, ponieważ wspomniany przepis regulujący postępowanie zaoczne „jest sprzeczny z tradycjami włoskiego prawa procesowego, zgodnie z którymi niestawiennictwo w sądzie lub spóźnienie nie jest nigdy uznawane za dorozumiane przyznanie faktów niekorzystnych dla strony” (Trybunał Konstytucyjny, wyrok nr 340 z dnia 12 października 2007 r.). Innymi słowy, zgodnie z włoskimi przepisami postępowania cywilnego, jeżeli strona postępowania nie stawia się w sądzie, nie uznaje się, że strona ta w sposób dorozumiany przyznała niekorzystne dla niej fakty, lecz raczej że w sposób dorozumiany wdała się w spór. W wyjątkowych okolicznościach prawo wyraźnie przewiduje jednak sytuacje, w których niestawiennictwo strony stanowi szczególne zachowanie objęte domniemaniem: np. w przypadku, o którym mowa w art. 789 kodeksu postępowania cywilnego, brak wyraźnego sprzeciwu jednej ze stron postępowania jest równoznaczny z zatwierdzeniem projektu podziału (zob. wyrok Najwyższego Sądu Kasacyjnego nr 3810, Wydział Cywilny, Izba II z dnia 6 czerwca 1988 r.).

Ciężar dowodu zostaje złagodzony w przypadku domniemań, tj. jeżeli w prawie przewidziano wagę dowodową określonych faktów lub dopuszczono wyprowadzanie przez sąd wniosków dotyczących faktu nieznanego z faktu znanego (art. 2727 kodeksu cywilnego). Domniemania dzielą się na: 1) domniemania prawne, czyli domniemania przewidziane w ustawie, które mogą być wzruszalne (*iuris tantum*), czyli takie, które można obalić przed sądem dowodem przeciwnym, albo niewzruszalne (*iuris et de iure*), czyli takie, w stosunku do których przed sądem nie można przedstawić dowodu przeciwnego; 2) domniemania zwykłe, które pozostawia się ocenie sądu; sąd akceptuje jedynie poważne, szczegółowe i spójne domniemania. Domniemanie zwykłe nie jest dopuszczone w odniesieniu do faktów, w przypadku których prawo nie dopuszcza dowodów ze świadków (art. 2729 kodeksu cywilnego). Ciężar dowodu zostaje złagodzony również w przypadku faktów powszechnie znanych, tj. faktów ogólnie znanych w czasie i miejscu wydania orzeczenia, przez co nie można podawać ich w wątpliwość (art. 115 kodeksu postępowania cywilnego).

1.3 Do jakiego stopnia sąd musi być przekonany o fakcie, aby oprzeć orzeczenie na istnieniu tego faktu?

Sąd ocenia dowody według własnego przekonania, chyba że ustawa stanowi inaczej. Sąd może również wyprowadzić dowody z odpowiedzi udzielonych przez strony, nieuzasadnionej odmowy udzielenia zgody na przeprowadzenie oględzin zarządzonych przez sąd oraz z ogólnego zachowania stron podczas postępowania (art. 116 kodeksu postępowania cywilnego). Orzeczenie sądu o uznaniu roszczenia lub ewentualnego sprzeciwu wobec niego musi opierać się wyłącznie na faktach w pełni udowodnionych albo bezpośrednio, albo na zasadzie domniemania. Wyrok sądu nie może być oparty na nieudowodnionych faktach, nawet jeżeli jest możliwe bądź bardzo prawdopodobne, że fakty te zaistniały.

2 Postępowanie dowodowe

2.1 Czy dowód przeprowadza się zawsze na podstawie wniosku strony czy sędzia w niektórych przypadkach może również przeprowadzić dowód z urzędu?

We włoskim systemie prawnym przeprowadzanie dowodu reguluje zasada ustanowiona w art. 115 ust. 1 kodeksu postępowania cywilnego, zgodnie z którą zakres postępowania określają strony (*principio dispositivo*). Sąd rozstrzyga w oparciu o dowody przedstawione przez strony „poza przypadkami przewidzianymi w ustawie”. Pewne wyjątki od tej zasady określono jednak w następujących artykułach kodeksu postępowania cywilnego:

- w art. 117 zezwala się na nieformalne przesłuchanie stron;
- w art. 118 zezwala się na zarządzenie oględzin osób i przedmiotów;
- w art. 61 i 191 zezwala się sądowi na zarządzenie sporządzenia opinii biegłego;
- w art. 257 zezwala się sądowi na powołanie świadka, który został wskazany przez innego świadka;
- w art. 281b zezwala się sądowi powszechnemu (*tribunale*) w składzie jednoosobowym na zarządzenie przeprowadzenia dowodów ze świadków, jeżeli w swoich zeznaniach strony wskazały osoby, które mogą posiadać wiedzę na temat faktów.

W sporach z zakresu prawa pracy zasadę, zgodnie z którą zakres postępowania określają strony, może zastąpić system zawierający elementy inkwizycyjne, szczególnie na podstawie następujących przepisów:

– w art. 420 przewiduje się swobodne przesłuchanie stron podczas rozprawy;
– art. 421 stanowi, że sąd może w każdej chwili zarządzić z urzędu przedstawienie dowolnego rodzaju dowodu, nawet wykraczającego poza granice wyznaczone w kodeksie cywilnym. W postępowaniach dotyczących władzy rodzicielskiej sąd może zarządzić przeprowadzenie dowodu z urzędu, w tym kontrole prowadzone przez policję skarbową (*polizia tributaria*), ale wyłącznie w przypadku nakazów dotyczących małoletnich. W postępowaniu rozwodowym w przypadku jakichkolwiek sporów sąd powszechny podejmuje środki w celu przeprowadzenia czynności wyjaśniających w kwestii dochodów, majątku i faktycznego standardu życia. W stosownych przypadkach sąd wzywa również policję podatkową.

2.2 Co się dzieje po przyjęciu wniosku dotyczącego przeprowadzenia dowodu?

Jeżeli jedna ze stron składa wniosek o przeprowadzenie dowodu, strona przeciwna może zwrócić się z wnioskiem o przeprowadzenie dowodu przeciwnego. Sąd przychyli się do obu wniosków, jeżeli ma powody sądzić, że przedstawione fakty będą istotne na potrzeby wydania wyroku.

Jeżeli sąd dopuści dowody, przystępuje do ich rozpoznania.

Po przeprowadzeniu dowodów sąd wyda orzeczenie w sprawie.

2.3 W jakich przypadkach sąd odrzuci wniosek dowodowy strony?

Tradycyjnie dowód definiuje się jako środek, dzięki któremu fakt staje się znany, a zatem wykazujący ten fakt i określający jego pewność, lub jako narzędzie służące przekonaniu sędziego co do okoliczności faktycznych sprawy. Aby wniosek dowodowy mógł zostać uwzględniony w postępowaniu, proponowany dowód musi być „dopuszczalny” i „istotny”. Aby dowód był dopuszczalny, nie może być on sprzeczny z zakazem przewidzianym w prawie (np. art. 2726 kodeksu cywilnego w odniesieniu do płatności); innymi słowy, sąd ustala, czy konkretny środek dowodowy, który zostały przedstawiony, jest niezgodny z prawem. Zakazy przewidziane w prawie obejmują również tzw. dowody nietypowe, które nie zostały określone w kodeksie cywilnym. Istotność dowodu bada się z kolei pod kątem „faktu stanowiącego przedmiot dowodu”. Aby zdecydować o dopuszczeniu dowodu, sąd sprawdza, czy fakt, który ma być udowodniony, będzie miał faktyczne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W rezultacie fakty, które nie mają żadnego wpływu na ani na uwzględnienie, ani na oddalenie wniosku dowodowego, nie są dopuszczane, nawet jeśli zostały udowodnione. Aby umożliwić sądowi ocenę znaczenia dowodu, ustawodawca wymaga, by wniosek spełniał minimalne poziomy szczegółowości, dostarczając tym samym co najmniej trzech różnych rodzajów informacji: na temat miejsca – GDZIE; na temat czasu – KIEDY; na temat funkcji – W JAKIM CELU. Udowodnienia nie wymagają fakty, którym wyraźnie nie zaprzeczono (art. 115 kodeksu postępowania cywilnego).

2.4 Jakie wyróżnia się środki dowodowe?

W prawie włoskim wyróżnia się dowody z dokumentów i dowody w innej formie niż dokumenty. Dowody uregulowane w kodeksie cywilnym określa się jako „typowe”.

Dowód z dokumentów przeprowadza się na podstawie:

dokumentów urzędowych (art. 2699 i nast. kodeksu postępowania cywilnego);
dokumentów prywatnych (art. 2702 i nast. kodeksu postępowania cywilnego);
telegramów (art. 2705 i nast. kodeksu cywilnego);
dokumentów i zapisków domowych (art. 2707 kodeksu cywilnego);
dokumentacji księgowej przedsiębiorstw (art. 2709 kodeksu cywilnego);
kopii wytworzonych mechanicznie (art. 2712 kodeksu cywilnego);
kopii dokumentów i umów (art. 2714 i nast. kodeksu cywilnego).

Dowodami są również dokumenty komputerowe.

Dowody w innej formie niż dowody z dokumentów przeprowadza się na podstawie:

zeznań świadków (art. 2721 i nast. kodeksu cywilnego);
pisemnych oświadczeń świadków (art. 257-*bis* kodeksu postępowania cywilnego).
przyznania faktów niekorzystnych dla strony (art. 2730 i nast. kodeksu cywilnego);
formalnego przesłuchania (art. 230 kodeksu postępowania cywilnego);
oświadczeń złożonych pod przysięgą (art. 2736 i nast. kodeksu cywilnego);
oględzin (art. 258 i nast. kodeksu postępowania cywilnego).

Dowodami są także opinie biegłych, dzięki którym sąd zyskuje wiedzę techniczną, której sam nie posiada. We włoskich przepisach prawa procesowego nie określono zamkniętego katalogu środków dowodowych, dlatego też co do zasady dopuszczalne jest przedstawienie dowolnego dowodu. Zgodnie jednak z włoskim orzecnictwem tzw. dowody nietypowe nie mogą skutkować obejściem zakazów lub wyłączeń określonych w przepisach prawa materialnego albo proceduralnego. W przeciwnym razie możliwe byłoby wprowadzanie w sposób niejawni dowodów, które w innym przypadku nie zostałyby dopuszczone lub których dopuszczenie wymagałoby przedstawienia odpowiednich gwarancji prawnych.

2.5 Jakie metody stosuje się w celu uzyskania dowodów ze świadków i czym się one różnią od środków uzyskiwania dowodów z biegłych? Jakie obowiązują zasady w odniesieniu do składania dowodów pisemnych i ekspertyz/opinii biegłych?

Sąd dopuszcza dowody z zeznań świadków (art. 245 kodeksu postępowania cywilnego). Sąd wzywa świadka do stawienia się w celu złożenia zeznań, pod groźbą zastosowania środków przymusu i grzywny w razie niestawienia się. Sąd wyznacza miejsce, czas i sposób przeprowadzenia dowodu. Na wniosek zainteresowanej strony pracownik sądowy doręczający pisma procesowe doręcza świadkowi wezwanie. Świadek odczytuje zobowiązanie do składania zeznań zgodnych z prawdą, po czym zostaje przesłuchany przez sędziego – strony nie mogą bezpośrednio przesłuchiwać świadków. Zgodnie z prawem sąd może przyjmować zeznania na piśmie za zgodą stron (art. 257-*bis* kodeksu postępowania cywilnego). Biegłych powołuje sąd, który przekazuje im pytania, na które mają udzielić odpowiedzi; biegli stawiają się także na rozprawie i składają przysięgę, że będą mówić prawdę. Co do zasady biegli sporządzają pisemną opinię, sąd może jednak nakazać im także stawienie się w sądzie w celu ustnego przesłuchania na rozprawie (art. 195 kodeksu postępowania cywilnego). Dowody z dokumentów stanowią element postępowania po ich włączeniu do akt dotyczących danej strony, w czasie pierwszej rozprawy lub na późniejszym etapie, z zachowaniem terminów ustawowych (ale nie po upływie terminów określonych dla danej rozprawy zgodnie z art. 183 kodeksu postępowania cywilnego w odniesieniu do zwykłego postępowania wyjaśniającego).

2.6 Czy istnieją silniejsze i słabsze środki dowodowe?

We włoskim systemie prawnym największą wagę mają dokumenty urzędowe oraz domniemania niewzruszalne. Dokumentami urzędowymi (art. 2699 i nast. kodeksu cywilnego) są dokumenty sporządzone, z dopełnieniem wymaganych formalności, przez notariusza (*notaio*) lub innego urzędnika państwowego uprawnionego do potwierdzenia urzędowego statusu dokumentów w miejscu, w którym dokument został sporządzony. Dokumenty urzędowe mają pełną wartość dowodową, chyba że zostanie udowodnione, że są fałszywe. Po wykluczeniu tego zarzutu stanowią one dowód bezwzględny i bezwarunkowy. Domniemania niewzruszalne (art. 2727 kodeksu cywilnego) mają jeszcze większą wartość, ponieważ w stosunku do nich nie można przedstawić żadnego dowodu przeciwnego.

2.7 Czy udowodnienie określonych faktów wymaga oznaczonych środków dowodowych?

Prawo przewiduje wymóg, aby określonych faktów dowodowano wyłącznie za pomocą określonych środków dowodowych, w niektórych przypadkach dokumentów urzędowych, w innych – pisemnych dokumentów, którymi mogą być dokumenty urzędowe lub prywatne.

2.8 Czy świadkowie są zobowiązani przepisami prawa do zeznawania?

Świadkowie mają obowiązek składania zeznań, chyba że prawo stanowi inaczej. Następujące przypadki zostały uregulowane przepisami: niezdolność do składania zeznań; zakaz składania zeznań przez określone osoby oraz możliwość uchylenia się od składania zeznań. Obowiązek składania zeznań przez świadków pośrednio wynika z uprawnienia sądu przewidzianego w art. 255 kodeksu postępowania cywilnego, który w przypadku niestawiennictwa może nakazać doprowadzenie świadka do sądu i nałożyć grzywnę.

2.9 W jakich przypadkach mogą odmówić składania zeznań?

W przypadkach określonych w kodeksie postępowania karnego, do których odwołuje się kodeks postępowania cywilnego – dotyczy to osób fizycznych, które mogą odmówić składania zeznań, ponieważ są związane tajemnicą służbową, tajemnicą urzędową lub tajemnicą państwową.

2.10 Czy osoba, która odmawia złożenia zeznań, może być ukarana lub zmuszona do zeznawania?

Zgodnie z art. 256 kodeksu postępowania cywilnego sąd składa doniesienie do prokuratury, przekazując kopię protokołu rozprawy, na świadka, który stawia się w sądzie, odmawiając złożenia zeznań bez podania odpowiedniego uzasadnienia, lub wobec którego istnieje uzasadniony powód, by podejrzewać, że składa fałszywe zeznania lub zataja dowody.

2.11 Czy przewiduje się, że od niektórych osób nie można uzyskać dowodów?

Osoby fizyczne, które posiadają osobisty interes związany z okolicznościami faktycznymi sprawy, nie mogą składać zeznań jako świadkowie, ponieważ fakt posiadania przez nie takiego interesu oznacza, że mogą być uprawnione do uczestnictwa w postępowaniu w charakterze strony (art. 246 kodeksu postępowania cywilnego). W odniesieniu do **stron postępowania, które w oczywisty sposób nie mogą występować w charakterze świadków**, włoski system prawny przewiduje możliwość **formalnego przesłuchania** (*interrogatorio formale*), które stanowi środek dowodowy służący uzyskaniu przyznania przez stronę faktu dla niej niekorzystnego, a korzystnego dla strony przeciwnej (art. 228 kodeksu postępowania cywilnego), i musi odbywać się zgodnie z ogólnymi przepisami dowodowymi, a w szczególności (art. 230 i nast. kodeksu postępowania cywilnego) musi być prowadzone zgodnie z przepisami odrębnymi i szczególnymi. Przesłuchiwana strona musi sama udzielać odpowiedzi i nie może czytać z notatek, chyba że okaże się to konieczne i sąd wyrazi na to zgodę. Pytania zadawane stronom w trakcie formalnego przesłuchania muszą dotyczyć faktów przedstawionych jako dowód i dopuszczonych w postanowieniu zatwierdzającym formalne przesłuchanie. Pytania dotyczące innych faktów mogą jednak zostać zadane, jeżeli strony wyrażą na to zgodę, a sąd uzna takie pytania za użyteczne. Nieusprawiedliwione niestawiennictwo strony na formalnym przesłuchaniu lub odmowa składania zeznań mogą skutkować **przyznaniem** dowodzonych faktów, jeżeli w ocenie sądu powinny zostać przyznane w świetle innych dowodów. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem odmowa udzielenia odpowiedzi lub niestawiennictwo strony nie jest jednoznaczne z dorozumianym przyznaniem faktów niekorzystnych dla strony, lecz raczej stanowi okoliczność, która – po zbadaniu w kontekście innych dowodów uzyskanych w toku postępowania – może pozwolić sądowi na wyprowadzenie wniosków z okoliczności faktycznych przedstawionych podczas przesłuchania.

Sąd nie dysponuje żadnymi innymi środkami przymusu niż te opisane powyżej.

2.12 Jaką rolę odgrywa sędzia i strony w przesłuchaniu świadka? W jakich warunkach można przesłuchać świadka w trybie wideokonferencji lub za pośrednictwem innych środków technicznych?

Sędzia przesłuchuje świadka, zadając mu bezpośrednio pytania dotyczące faktów dopuszczonych jako istotne dla postępowania oraz wszelkie pytania dotyczące tych samych faktów, jakich zażądają adwokaci stron w trakcie przesłuchania.

Nie wyklucza się wideokonferencji, chociaż nie została ona wyraźnie przewidziana w kodeksie postępowania cywilnego. Art. 202 kodeksu postępowania cywilnego stanowi, że zarządzając przeprowadzenie dowodu, sąd „wskazuje czas, miejsce i sposób przeprowadzenia dowodów”, co pozwala sądowi zarządzić przesłuchanie świadka za pośrednictwem wideokonferencji. Ponadto art. 261 kodeksu postępowania cywilnego stanowi, że sąd może zarządzić sporządzenie nagrania wideo wymagającego wykorzystania środków mechanicznych, narzędzi lub procedur.

3 Ocena dowodów

3.1 Czy istnieją ograniczenia nałożone na sąd dotyczące uwzględniania przez sąd w orzeczeniu dowodów, które zostały zebrane przez stronę niezgodnie z prawem?

Sąd nie bierze pod uwagę żadnych dowodów, które nie zostały formalnie przedstawione i dopuszczone.

3.2 Czy moje oświadczenie, jako strony w sprawie, uznaje się za dowód?

Oświadczenia strony sprawy nie traktuje się jako dowodu przemawiającego na jej korzyść. Uznaje się je jednak za dowód przeciwko tej stronie, jeśli stanowi przyznanie niekorzystnego dla niej faktu (niosącego za sobą negatywne skutki) w trakcie **formalnego przesłuchania** (zob. pkt 2.11).

Ostatnia aktualizacja: 26/02/2021

Za wersję tej strony w języku danego kraju odpowiada właściwy punkt kontaktowy Europejskiej Sieci Sądowej (EJN). Tłumaczenie zostało wykonane przez służby Komisji Europejskiej. Jeżeli właściwy organ krajowy wprowadził jakieś zmiany w wersji oryginalnej, mogły one jeszcze nie zostać uwzględnione w tłumaczeniu. ESS ani Komisja Europejska nie ponoszą odpowiedzialności za wszelkie informacje, dane lub odniesienia zawarte w tym dokumencie.

Informacje na temat przepisów dotyczących praw autorskich, które obowiązują w państwie członkowskim odpowiedzialnym za niniejszą stronę, znajdują się w informacji prawnej.